

Op weg naar een betere zorgstructuur ...

Yvonne Leenders en Anneke Elenbaas

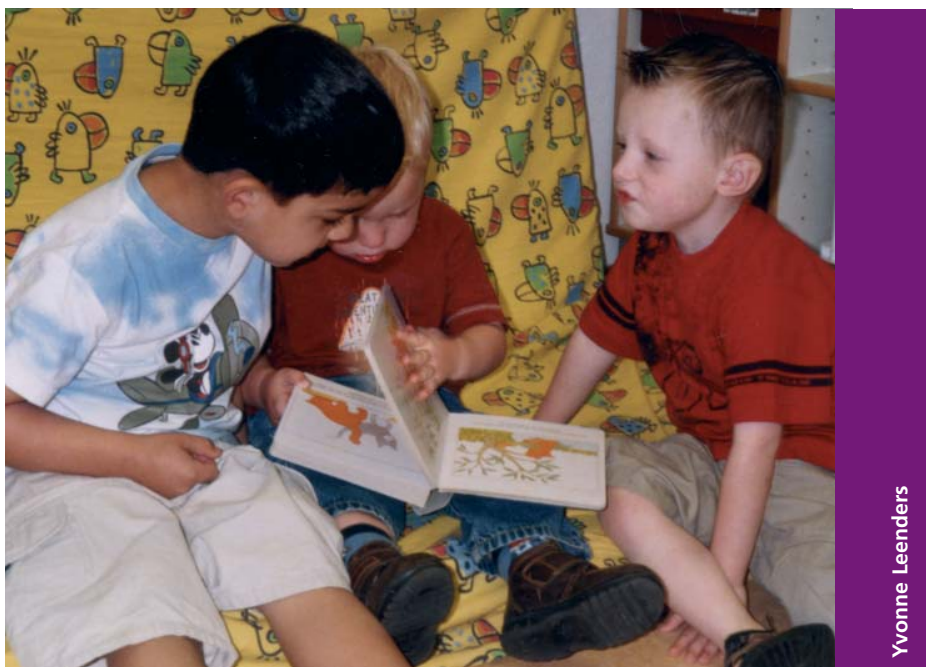
Sommige kinderen in de basisschool profiteren onvoldoende van de onderwijsleeromgeving. Leerkracht, intern begeleider en ouders merken dit en proberen naar eigen inzicht de situatie gunstig te beïnvloeden. De kans op succes wordt vergroot als er een sterke samenwerking ontstaat: samen komen tot één zorgroute.

Onderwijs is bedoeld om het leerproces van kinderen te bevorderen. De inrichting van de leeromgeving, de interactie met de leerkracht en andere kinderen en het onderwijsaanbod vormen samen de dynamiek van het ontwikkelingsproces op school. De meeste kinderen gaan met veel plezier en enthousiasme naar school; dit genot draagt bij aan het leerproces. Helaas gaat dit uitgangspunt niet voor alle kinderen op. Er zijn kinderen die al op zeer jonge leeftijd nadrukkelijk ervaren dat ontwikkeling geen vanzelfsprekend proces is. Zij merken dat zij veel meer moeite hebben met het uitvoeren van bepaalde activiteiten dan klasgenootjes. Hier zijn allerlei oorzaken voor aan te wijzen. Deze kinderen durven of kunnen minder zelfstandig opereren dan verwacht. Of ze vinden het moeilijk om contact te leggen met andere kinderen. Het komt veelvuldig voor dat ze worden geplaagd of worden genegeerd. Ook komt het voor dat ze het te druk en te onoverzichtelijk vinden in de groep. Ze kunnen vaak moeilijk langere tijd de aandacht vasthouden bij een activiteit. Ze vinden de dingen die ze moeten doen niet leuk, omdat het niet goed aansluit op datgene wat ze al kunnen. De consequenties die hieruit voortvloeien zijn groot. Het is dus zaak dat leidsters en onderbouwleerkrachten deskundigheid ontwikkelen in het signaleren van een opvallend ontwikkelingspatroon en het begrijpen van pedagogische en didactische onderwijsbehoeften van deze kinderen. Hierdoor kunnen zij ook adequaat inspelen met de juiste hulp op de juiste

momenten en een goed aansluitend onderwijsaanbod. En de kans op succes is groter als dit gebeurt vanuit samenspraak met ouders en met goede afstemming op eventueel betrokken extern specialisten zoals een kinderarts, logopedie of kinderfysiotherapie. Dit vormt de basis van goede zorg en is daarom ook het uitgangspunt van de 1-zorgroute.

1-zorgroute

Josua heeft aanpassingsproblemen in groep 1-2. Het duurt lang voordat hij de regels en afspraken in de groep een beetje oppakt. Hij luistert niet naar de leerkracht en naar de andere kinderen. Vaak loopt hij opeens uit de kring. Bij het werken met materiaal valt op dat zijn concentratie erg kort is en dat hij reageert op elke prikkel die op hem afkomt. Tijdens het buitenspel holt hij van

Yvonne Leenders

het ene punt naar het andere. Hij speelt wild, gooit met zand en duwt andere kinderen omver, waardoor er veel conflicten ontstaan binnen de kleutergroep. Tijdens de speelwerkijd in de groep heeft alleen de computer zijn belangstelling, maar dan ook wisselt hij snel van de ene naar de andere spelactiviteit.

De leerkracht maakt zich zorgen. Josua was als driejarige peuter op aandringen van het consultatiebureau met voorrang geplaatst op de peuterspeelzaal. De leidster maakte zich destijds ook al zorgen over Josua en heeft hem intensief begeleid. Bij de overdracht van de peuterspeelzaal heeft de leidster haar adviezen voor de leerkracht genoteerd en besproken. Deze adviezen heeft de leerkracht als leidraad genomen om naadloos aan te kunnen sluiten met de begeleiding van Josua. De leidster beschreef dat Josua nog veel moeite heeft om duidelijk te maken wat hij denkt en voelt en daarbij slecht verstaanbaar is. Haar advies: luisteren naar Josua vanuit direct contact en adequaat feedback geven in spelactiviteiten. Hij heeft veel behoefte aan structuur en aan duidelijke regels en afspraken. En hoewel er thuis ook aan wordt gewerkt, is aandacht voor de zindelijkheidsstraining noodzakelijk. De leerkracht stuurt Josua op aanraden van de moeder en leidster een paar keer per dag naar de wc. Dit heeft succes!

Een voorbeeld, dat de meeste leerkrachten direct zullen herkennen. Om een helder en praktisch beeld te geven van de 1-zorgroute volgen we in dit artikel deze leerling in de beginfase van het traject, bij binnenkomst van de basisschool. Mits de school alert en zorgzaam reageert op de situatie die voorhanden is, zal de 1-zorgroute op een transparante en eenduidige wijze de stappen en beslismomenten kunnen weergeven.

De 1-zorgroute is een project van WSNS Plus. Centraal in de 1-zorgroute staat de groepsleerkracht, die dagelijks haar onderwijsaanbod en haar begeleiding tracht af te stemmen op de verschillende onderwijsbehoeften van de leerlingen in haar groep. De intern begeleider ondersteunt de leerkrachten daarbij en coördineert, als een 'spin in

het web', de zorg die aan leerlingen in school geboden wordt. De schooldirectie speelt een belangrijke rol bij het invoeren en monitoren van de 1-zorgroute in school. Hiermee heeft de directie diverse mogelijkheden om de kwaliteit van de leerlingenzorg in school te bewaken en te verbeteren. De kans op een succesvolle schoolcarrière, ook voor Josua, wordt aanzienlijk vergroot als de school, bij het nemen van initiatieven, de volgende uitgangspunten hanteert:

- Zorgen voor goede afstemming op de pedagogische en didactische behoeften van Josua.
- Preventief en proactief denken en handelen; dus niet denken dat het wel goed zal komen, maar handelingsgericht te werk gaan.

Voorbeeld van 1-zorgroute

Dit betekent vooral ook het verdiepen in de positieve factoren in het opvoeding- en ontwikkelingsproces van Josua, op school en in de thuissituatie. Wat kan hij goed en wat vindt hij leuk? Wat zijn stimulerende factoren in zijn omgeving en sterke aspecten in de aanpak, de houding en het handelen van de leerkracht? Welke aanpak werkt goed bij Josua en onder welke omstandigheden? Het streven is niet om een individueel hande­lingsplan voor Josua te schrijven, maar de gewenste aanpassingen onderdeel te maken van een groepsplan, waardoor Josua ook niet een te sterke uitzonderingspositie krijgt. De extra zorg voor Josua wordt zoveel mogelijk in de klas uitgevoerd. De intern begeleider speelt hierbij een belangrijke rol, omdat zij de leerkracht begeleidt bij het uitvoeren van de stappen binnen de 1-zorgroute.

Informatie van ouders

Het is noodzakelijk dat de leerkracht belangrijke informatie over Josua en over haar eigen handelen vastlegt en overdraagt aan zijn toekomstige leerkracht. Dit biedt houvast voor continuïteit in de aanpak binnen onderwijs en zorg.

Binnen de 1-zorgroute zijn de ouders voor de school een belangrijke informatiebron.

De leerkracht en de intern begeleider zorgen ervoor dat de communicatie met hen goed verloopt. De ouders krijgen ruime gelegenheid om de eigen ervaringen met het kind en eigen beelden van het kind in te brengen. Het is voor de school ook belangrijk om inzicht te hebben in de eigen ideeën van ouders over een gewenste opvoedings- en onderwijssituatie. De uitwisseling van informatie tussen school en thuis maakt het mogelijk om initiatieven op te pakken, waar ouders, school en kind achter kunnen staan en ook een eigen bijdrage aan kunnen leveren. Goede communicatie en samenwerking met ouders maakt het voor de intern begeleider ook veel gemakkelijker om de zorg op bovenschools niveau goed op elkaar af te stemmen en samenwerking te bevorderen.

Onderwijsbehoeften

Een cruciaal onderdeel van de 1-zorgroute is het vaststellen van de onderwijsbehoeften van kinderen. Onderwijsbehoeften zijn vooral gericht op de ontwikkelingsmogelijkheden en kansen voor het kind: wat heeft dit kind de komende periode (extra) nodig om bepaalde doelen te bereiken?

Onderstaand voorbeeld is illustratief op welke wijze de leerkracht door de analyse van haar observaties en gesprekken met de moeder, zicht probeert te krijgen op de onderwijsbehoefte van Josua.

Door de zwakke taalbeheersing en onrustige houding kost het Josua veel moeite om in de kring te luisteren. In de speelzaal zit hij in een mum van een tijd boven in het klimrek. De leerkracht moet hem goed in de gaten houden. Als hij valt is hij niet kleinzerig. Even een knuffel en Josua gaat weer verder met zijn spel. Zijn spelgedrag is evenwel vluchtig. Hij speelt graag een spelletje samen aan de tafel met de leerkracht, maar wanneer zij hem even alleen laat, verdwijnt zijn concentratie en 'speelt' hij aan alle tafels en in alle hoeken heel even. Hij gaat daarbij onhandig te werk en gooit het gemaakte bouwwerk om van kinderen in de bouwhoek of verstoort een bordtekening

van een kleuter, door er doorheen te kras-
sen. Josua doet dit niet om te plagen. Hij wil
graag meedoen, maar is niet in staat om dit
op een duidelijke wijze kenbaar te maken.
Josua heeft ondersteuning nodig bij het
onder woorden brengen van zijn behoeften
en tijdens het samenspel met andere kinde-
ren in eenvoudige taal te communiceren.
De leerkracht signaleert verder dat Josua op
het gebied van relatievorming weliswaar
gericht is op andere kinderen, maar nog
vooral naast een ander kind speelt en nog
niet in staat is in te spelen op het spel van
de andere kleuters.

De leerkracht wil in haar groepsplanning
Josua betrekken bij de initiatieven die ze wil
gaan nemen om hem te helpen. Daarom
bespreekt ze met hem wat ze van hem ver-
wacht als resultaat en hoe ze dit met hem
wil gaan aanpakken. Josua wordt zelf actief
betrokken bij alle initiatieven die de school
neemt. De leerkracht praat met Josua over
wat hij zelf vindt dat goed gaat, wat minder
gaat, hoe hij zich in bepaalde situaties
voelt, of hij vindt dat genomen initiatieven
ook prettig zijn. In deze situatie is gebleken
dat extra aanwijzingen van de leerkracht bij
het uitvoeren van de activiteiten voor Josua
erg belangrijk zijn, want anders is de kans
groot dat Josua vastloopt. Dit doet de leer-
kracht vooral door met hem samen te spe-
len en te werken. Hierdoor ontstaat interac-
tie en deze interactie biedt haar veel
mogelijkheden om Josua vooruit te helpen.
Het is echter niet de bedoeling dat de leer-
kracht het gehele proces overneemt.
Integendeel, geleidelijk aan trekt ze zich
terug, omdat Josua voldoende houvast
heeft gekregen om zelf verder te gaan.
Daarnaast heeft Josua ook gewoon wat
meer tijd nodig om bepaalde vaardigheden
aan te leren. De leerkracht zorgt ervoor dat
hij deze tijd ook krijgt. Om de betrokken-
heid van Josua te versterken, krijgt hij de
kans activiteiten uit te voeren die zijn inte-
resses raken.

Pedagogische en didactische aanpak

Het zijn voorbeelden van handelingsgericht
werken, waarbij de onderwijsbehoeften van
het kind centraal staan. We maken onder-

scheid tussen:

- **De didactische onderwijsbehoeften:**
deze hebben betrekking op beginnende
geletterdheid en beginnende gecijferd-
heid.
- **De pedagogische onderwijs-
behoeften:** denk onder meer aan sociale
competentie, emotionele ontwikkeling,
gedrag en algemene werkhouding/taak-
aanpak/motivatie.

Bij de **didactische onderwijsbehoeften**
geeft de leerkracht aan welk(e) doelen zij
de komende periode voor dit kind wat
betreft taal- en rekenwiskundige ontwikke-
ling nastreeft. Vervolgens benoemt zij wat
het kind nodig heeft om deze doelen te
bereiken, zoals verlengde instructie, meer
leertijd, extra hulpmiddelen, verdieping/ver-
rijking, procesgerichte feedback, aandacht
voor het automatiseren of toepassen van
vaardigheden, opdoen van succeservaringen.
Onderstaand voorbeeld is illustratief
voor de hierboven beschreven handelings-
gerichte werkwijze van de leerkracht.

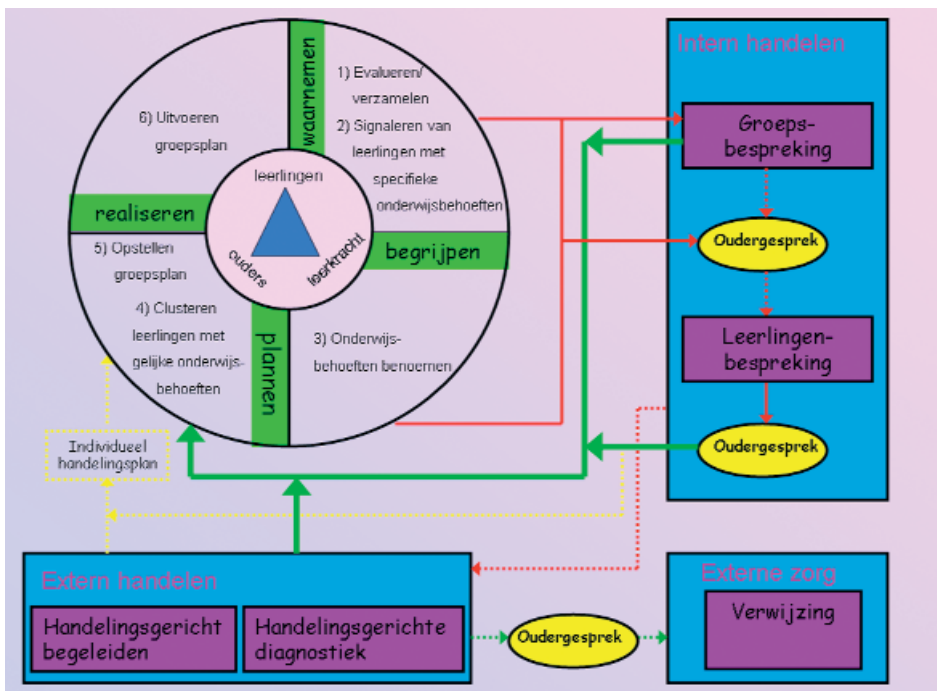
*De leerkracht heeft in haar groepsplan als
doel gesteld dat Josua zich ongeveer tien
minuten op een spelactiviteit kan concentre-
ren. Ze heeft op de tafel een grote zandlo-
per neergezet en bespreekt met Josua haar
plannetje. Zolang het zand loopt, speelt
Josua aan de tafel. Dit werkt. Josua draait
nu zelf de zandloper om en blijft aan het
werk. De zandloper is nu onderdeel gewor-
den van zijn spel.*

*Deze aanpak blijkt succes te boeken. Josua
heeft veel belangstelling voor de computer
en voor de bouwhoek, dus de leerkracht
benut dit als ingang. Josua kan nu al wat
langer bezig zijn met spelactiviteiten, zowel
aan de tafel als in de bouwhoek en
verfhoek. Bovendien vindt hij prentenboe-
ken leuk om in te kijken. Hij zingt ook graag
liedjes, al zijn de woorden ervan nog onver-
staanbaar. Op advies van de intern begelei-
der gaat de leerkracht dagelijks aan de slag
met intensief herhalen van woorden en
begrippen door het zingen van liedjes en
voorlezen van eenvoudige prentenboeken.
Vooral liedjes met het benoemen van
lichaamsdelen, zoals 'hoofd, knie en teen'*

*blijken succes te boeken. Verder ontdekt de
leerkracht dat Josua rekenspelletjes leuk
vindt en taalspelletjes minder. Hiermee
heeft ze weer een nieuw aanknopingspunt
voor haar groepsplan. De leerkracht maakt
drie kleine groepjes binnen haar
groepsplan, waarbij ze aandacht heeft voor
de ontwikkeling van getalbegrip tot 10, de
ontwikkeling van de fijne motoriek en het
vergroten van de woordenschat. Josua parti-
cipeert in één van deze groepjes. De leer-
kracht volgt daarbij nauwlettend zijn ont-
wikkeling en legt bij hem het accent in haar
begeleiding op het samenspel met een
andere kleuter om zijn woordenschat te
bevorderen.*

Bij de **pedagogische onderwijsbehoeften**
geeft de leerkracht aan wat zij met
betrekking tot de sociale competentie, de
sociaal-emotionele ontwikkeling, het
gedrag, de zelfstandigheid en de algemene
werkhouding/taakaanpak/motivatie de
komende periode voor dit kind nastreeft en
met welke pedagogische aanpak. Denk bij-
voorbeeld aan extra instructie en begelei-
ding, maatregelen in het pedagogisch kli-
maat, maatregelen die actief leren
bevorderen, aanpassingen in de leeromge-
ving, gesprekjes met het kind, het leren toe-
passen van specifieke (sociale) vaardighe-
den, het stimuleren van zelfreflectie bij het
kind of maatregelen om het zelfstandig
werken, samenwerken en de motivatie te
bevorderen. Op welke wijze de leerkracht
dit kan realiseren, wordt aangetoond in
onderstaand voorbeeld.

*Josua doet nog niet mee in de kring of bij
gezamenlijke activiteiten met de andere
kleuters. De leerkracht wil onderzoeken of
de taalachterstand hierbij mogelijk een rol
speelt. Wat betreft de taalontwikkeling ver-
toont Joshua een achterstand van een jaar
ten opzichte van de andere kinderen in de
groep. Omdat hij nog niet met andere kin-
deren speelt, probeert de leerkracht Josua
te koppelen aan Marieke, een andere kleu-
ter uit haar groep. Marieke is heel zorgzaam
en geduldig in haar contacten met Josua.
De leerkracht wil in haar begeleiding hierop
inspelen door Joshua samen in de*

Schema 1: Zorgroute

hoeften doet een groot beroep op de professionaliteit van leiders en leerkrachten, op het gebied van ontwikkeling van kinderen, leerlijnen en mogelijke variaties in aanpakken, instructie, leerstofaanbod, werkvormen, methodieken en algemene communicatievaardigheden. In een volgend artikel beschrijven we op welke wijze in de speelzaal deze begeleiding stapsgewijs gestalte krijgt.

Met dank aan de leiders van peuterspeelzaal 't Hommeltje en leerkrachten van basisschool De Bron in Spijkenisse.

Yvonne Leenders en Anneke Elenbaas zijn verbonden aan de KPC Groep te 's Hertogenbosch.

Literatuur

- Bouman, K., e.a. (2006), *Keuzewijzer WSNS+ projecten handelingsgericht werken*. WSNS Plus, Woerden.
- Clijnsen, A., e.a. (2006), *Afstemming begrip-pen in de leerlingenzorg*. WSNS Plus, Woerden.
- Elenbaas, A., e.a. (2004), *Praktijkdiagnostiek van de leerkracht*. In: *De wereld van het jonge kind*, decembernummer.
- Elenbaas, A., Y. Leenders (2004), *Handelingsgericht werken binnen de regiegebieden*. In: *De wereld van het jonge kind*.
- Elenbaas, A., B. Kenter, Y. Leenders (2005), *Handelingsgerichte diagnostiek voor jonge kinderen in risicosituaties*. *Draaiboek voor leerkrachten en interne begeleiders*. KPC Groep, Den Bosch en CPS, Amersfoort.
- Leenders, Y., D. van der Aalsvoort (2004), *Handelingsgericht werken met jonge risicokinderen*. In: *De wereld van het jonge kind*, meinummer.

bouwhoek met Marieke op een eenvoudig niveau te laten samenspelen. Zelf begeleidt ze het spel van de kinderen door hun handelingen te verwoorden en Joshua neemt dit over. Het onder begeleiding samenspelen leidt tot meer taalgebruik. Over zijn geringe woordenschat en over de positieve invloed van thuis voorlezen gaat de leerkracht ook in gesprek met de moeder van Josua. Voorlezen thuis lukt niet goed, daar is hij te ongedurig voor. Op school vindt Josua voorlezen inmiddels alleen leuk samen met de voorleesopa. Complimenten van juf en de nadruk leggen op zijn 'groot zijn' blijkt grote impact te hebben op zijn zelfvertrouwen. Hij speelt nog steeds het liefst met Marieke, maar zoekt nu ook regelmatig contact met Remy, een kleuter die pas op school is.

Pedagogische en didactische onderwijsbehoeften hangen nauw met elkaar samen. Om de onderwijsbehoeften van kinderen scherp te krijgen, zijn gerichte observaties noodzakelijk. Dit geldt voor alle leerjaren, maar in het bijzonder voor de kleuterperiode. De leerkracht observeert bijvoorbeeld:

- Het gedrag en de prestaties van het kind.
- De interactie tussen het gedrag van het kind en de aanwijzingen en begeleiding van de leerkracht.

- Het gedrag en de interactie in de groep.
- De inrichting van de leeromgeving.

Naast de informatie uit observaties gebruikt de leerkracht ook informatie uit de gesprekken met het kind:

- Wat vindt het kind goed gaan? Wat gaat minder goed en waarom?
- Wat wil het kind leren?
- Hoe beleeft en ervaart het kind zijn resultaten?
- Waar heeft het kind hulp en begeleiding bij nodig?

Verder levert het analyseren van werkstukken van kinderen en gesprekken voeren met ouders veel informatie op, waardoor de leerkracht de onderwijsbehoeften van een kind beter kan benoemen.

Tot slot

De boodschap van dit artikel is duidelijk: de 1-zorgroute start bij de sensitieve en responsieve leidster en leerkracht in de kleutergroep. Dit betekent vroegtijdig signaleren, het begrijpen van onderwijsbehoeften van kinderen en op basis daarvan adequaat reageren met gerichte ondersteuning en begeleiding. Ouders vormen de rode draad in de route van zorg. Het denken en werken vanuit onderwijsbe-